

Anna Bohlin, Elin Stengrundet (red.)

Nation som kvalitet. Smak, offentligheter och folk i 1800-talets Norden

Bergen: Alvheim & Eide, 2021, 360 s.

Skapandet och vidmakthållandet av en känsla av nationell samhörighet är som bekant inte bara en fråga om politiska strukturer utan kräver en mängd av små, nästan osynliga, vardagliga eller oreflekterade inslag. Som en aspekt av denna levda nationalism kan man utan tvekan betrakta *smaken*, den intersubjektiva känsla som förenar producenter och konsumenterna av kultur i en offentlighet. Under 1800-talets nationsbyggande fas hade denna knappast hunnit banaliseras; snarare var såväl smaken som nationen (och deras ömsesidiga förmåga att inrätta varandra) något som synliggjordes genom nyskapande aktörer på kulturens område. Denna koppling mellan smak, nation och offentlighet utgör den spännande utgångspunkten för denna volym, som samlar bidrag från ett symposium hållet vid Universitetet i Bergen 2019. De enskilda bidragen täcker de norska, danska och svenska språkområdena, och innehåller därtill en text om isländska förhållanden (på isländska, men till skillnad från övriga bidrag även i en översatt version, vilket recensenten tackar för). Som de flesta antologier av detta slag spretar den en del med avseende på de enskilda bidragens relation till det övergripande temat, men också (vilket inte heller är ovanligt) vad gäller deras grad av generalitet: en del utgörs av tämligen specifika fallstudier medan andra siktar in sig på någon allmän aspekt av fenomenet och snarare ger översikt än kommer med en helt ny vinkel. De femton bidragen har grupperats i fyra delar: ”Moraliska folk”, ”Materialitet”, ”Kvalitetsmarkör” och ”Offentlighet”.

Den första sektionen, ”Moraliska folk”, behandlar den moraliska laddningen i nationalismen: hur skapades föreställning om en moralisk gemenskap (nationen som moraliskt/politiskt subjekt) och hur skapades föreställningen om moraliska egenskaper hos specifika folkslag? Processen beskrivs ur ett mer realhistoriskt perspektiv i Frode Ulvunds bidrag, vilket undersöker den moraliska underbyggnaden för det norska medborgarskapets juridiska kriterier, och vilka kategorier som därmed uteslöts. Anna Bohlin diskuterar C. J. L. Almqvists föreställning om ”fattigdom” som den särskilt utmärkande svenska kvaliteten, jämte liknande teman i Fredrika Bremers roman *Syskonlif* (1848). Susanne Skåre behandlar kopplingen mellan nationalism och kvinnans roll i Camilla Colletts *Amtmandens Dötre* (1854–55).

En innovativ sektion tar upp frågan om nationalism och materialitet genom att behandla klädesplagg och -material som tecken för nationell identitet. Tine Damsholts inträngande analys av Christian Molbechs etnografiska skisser och den betydelse som nationell symbol som där ges den gamla själländska klädedräkten, är stimulerande. Här berörs också den *pars pro toto*-struktur som ofta gör sig påmind i 1800-talets nationalism, och som innebär att specifika regioner tillåts representera vad som logiskt sett borde utgöra summan av delarna (nationen som helhet). Elin Stengrundet skriver likaledes intressant om hur vadmal framstod som nationsmarkör, genom en analys

av hur detta allmogetyg lyftes upp av Henrik Wergeland och övergick från att vara nationalekonomiskt motiverat till att bli den yttre persedel som speglade nationella moraliska egenskaper. Tonje Haugland Sorensen ger en konsthistorisk studie över ett nationalistiskt motiv, den så kallade Slindebjörken, som förekommer i flera kända målningar och dikter.

Vi befinner oss på för litteraturvetenskapen mer bekant territorium i nästa del, ”Kvalitetsmarkör”, som behandlar de olika sätt på vilka det nationella kunnat användas som kriterium i litteraturkritik och kamp på det litterära fältet. Här ger Frode Helmich Pedersen en värdefull överblick över de olika sätt på vilka det nationella fungerat som värdeord i bedömningen av 1800-talets litteratur – och varför det (kanske) inte gör det längre. Frågan om nationens försvagade ställning som ingång till litteraturen behandlas även av Marie Magnor utifrån ett specifikt fall, Bjørnsons pjäs *Paul Lange og Tora Parsberg* (1898), vars receptionshistoria följs till nutiden. Till detta block hör också Guðmundur Hálfdanarsons text om hur den folkliga traditionen av *rímur*-diktning i isländsk litteratur blev ett offer för försöken att höja Island till kulturnation. Christine Hamm observerar smakomdömenas funktion i fiktionen genom en analys av deras koppling till etiska omdömen i vad som mycket väl kan vara världens första kriminalhistoria, Maurits Hansens *Mordet paa Maskinbygger Roolfsen* (1839).

Den sista delen samlar bidrag som berör problem kring offentligheten. Eirik Vassenden analyserar Arne Garborgs bidrag till den nynorska språkstriden och dess bakomliggande syn på språklig frihet och nationalitet. Pia Forssell ger en överblick över Zacharias Topelius verksamhet som tidningsman och författare av följetonger, hans relation till censuren och hans sätt att inrätta medelklassen som sin målpublik. Ytterligare ett bidrag behandlar Bjørnson: Anders M. Gullestads initierade läsning av dennes ”Fadern” (1859, 1868) som en form av ekonomiskt lärostycke. Slutligen skildrar Ruth Hemstad försöken att skapa en särskild form av offentlighet: 1840-talets utgivningsprojekt, föreningar och liknande som ville stärka gemenskapen mellan de skandinaviska länderna och bidra till den ömsesidiga förståelsen, både på ett pedagogiskt och ett ideologiskt plan. Som en kommentar i marginalen till antologin som helhet kommer Pål Bjørbys bidrag, som problematiserar historieskrivningen kring nationalismens 1800-tal och dess arv inom de enskilda ämnena, genom att peka på hur nationalismen hängt samman med ett sätt att reglera såväl sexualitet som könsroller.

Som den föregående uppräknningen ger vid handen är det många olika slags ämnen och infallsvinklar som beretts plats, och här finns mycket att hämta såväl för den allmänintresserade som för specialisten. Samtidigt kan man hävda att vissa teman som dyker upp längs vägen inte riktigt görs rättvisa genom antologin som helhet. En underliggande premiss hos vissa av bidragen, men som med undantag för Ruth Hemstads artikel inte är central i någon enskild av dem, är hur skandinavismen och nationalismen gick hand i hand. Nog ter det sig ändå som ett underutnyttjande av resurser att inte fler bidrag arbetar transnationellt, snarare än att erbjuda en pusselbit inifrån ett specifikt nationellt område. I det skandinavistiska har man ju också tillgång till ett regionalt särdrag, vilket skiljer Norden från de större nationer som ofta legat till grund för nationalismforskningens standardmodeller. Den roll som spelades av försöket att grunda den gemensamma identiteten på en gemensam icke-klassisk forntidskultur belyses också ytterst sparsamt.

I anslutning till detta bör nämnas språkfrågan som nog hade kunnat ges en mer utförlig belysning; Eirik Vassendens text om Garborg har ett lite för snävt fokus. Språkfrågan har trots allt ett mycket nära samband med inrättandet av ett nationellt litterärt system i vilket kopplingen mellan folk, modersmål och kulturyttring blir närmast absolut. Här vore det möjligen intressant att undersöka hur författarskap värderats utifrån en uppfattning om nationalspråk i förhållande till minoritetsspråk, vilka dialekter som får förkroppsliga det verkligt nationella (i enlighet med den *pars pro toto*-struktur som ovan nämnts), och hur den kosmopolitiska dimensionen av litteraturen (till exempel i form av översättningar) bedömts i förhållande till den nationella språksynen. Här finns givande perspektiv inom världslitteraturforskningen som hade kunnat komma till användning.

En mer generell fråga som väcks gäller den tidliga avgränsningen av de fenomen som studeras: huruvida de är fast rotade i 1800-talet eller om de fortsätter att spela en roll. Frode Helmich Pedersens bidrag ställer frågan huruvida kopplingen mellan nation och litteratur i dag helt dött ut (som påstås i Jon Haarbergs melankoliska *Nei, vi elsker ikke lenger* från 2017). Befinner vi oss i så fall i en position *efter* nationalismen, där vi kan titta tillbaka på 1800-talet med etnografens häpna blick för de märkliga påhitten hos denna främmande kultur? Vissa äldre nationsföreställningar kan trots allt dyka upp i senare, kanske mer indirekta eller banala sammanhang, vilket några av bokens bidrag också berör. Anna Bohlin beskriver exempelvis hur föreställningar associerade med den svenska fattigdomen fortlever och fortfarande spelar en roll i marknadsföring. Ikea, och skandinavisk design generellt, marknadsförs inte bara som produkter vilka som helst utan bär också på idéer om specifikt nationella värden, om än i utspädd form. På samma sätt visar Elin Stengrundets bidrag hur rester av en ”vadmalsideologi” kunnat göra sig gällande under OS i Lillehammer 1994. Detta väcker dels frågan om hur det nationalistiska 1800-talet ska avgränsas, och hur relationen ser ut mellan ”stark”, programmatisk nationalism, och dess mer oreflekterade eller levda former i senare tid. Eftersom nationalismen i dag är en tämligen omstridd företeelse torde denna metarefleksion över dess olika typer och deras avgränsning i tiden vara än mer behövlig. Detta slags perspektiv tas i viss mån upp av Pål Bjørby i hans avslutande kommentar, men då mest som en indirekt effekt av hans resonemang om nationalismens marginaliserande inverkan på kvinnor och sexuella minoriteter.

Om detta är funderingar som väcks under läsningen är det å andra sidan en effekt av antologins rikedom på ämnen och infallsvinklar. Det allmänna intrycket är att det centrala problemet kring smak, nationsbildning och offentlighet visat sig produktivt och borde kunna inspirera till vidare studier. I ett bredare perspektiv utgör antologin ett viktigt bidrag till nationalismforskningen i Norden. Genom sin disciplinära bredd har den mycket att erbjuda forskare som intresserar sig för de estetiska såväl som de allmänskulturella aspekterna av problemet. Då nationalismen i dag diskuteras i den allmänna debatten med en häftighet som ofta är direkt proportionerlig till bristen på exakta begrepp och historiska perspektiv, kan antologin ses som ett viktigt bidrag till den samhälleliga självförståelsen i de berörda länderna.

Alfred Sjödin